ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

ПОЛОВНІКОВ ВАДИМ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 342.951:351/354:355.457(477)(043,5)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Хмельницький – 2022

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор
МОТА Андрій Федорович
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
начальник кафедри адміністративної діяльності.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
ВІТВІЦЬКИЙ Сергій Сергійович
Донецький державний університет внутрішніх справ МВС України,
ректор університету;

докторка юридичних наук, професорка
ІВАНОВСЬКА Алла Миколаївна
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
проректорка з наукової роботи;

докторка юридичних наук, професорка
ШОПІНА Ірина Миколаївна
Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України,
професорка кафедри адміністративно-правових дисциплін.

Захист відбудеться «18» січня 2023 року о 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 70.705.06 Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29007.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29007; на сайті академії за вебадресою: www.nadpsu.edu.ua

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор юридичних наук, доцент О. Б. Ганьба

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Незважаючи на різноманітні зміни, які відбулись протягом минулих століть і продовжуються у сучасному світі, соціальному середовищі і міждержавних відносинах, питання, які стосуються забезпечення суверенітету, незалежності та територіальної цілісності держав, охорони та захисту їх кордонів, залишаються одними з найбільш актуальних проблем людського співіснування. Крім необхідності забезпечення транскордонних комунікацій, торгівлі, руху транспортних засобів, вантажів і осіб через державний кордон (далі – ДК), дотримання прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина (на пересування, працевлаштування, відпочинок, вільний вибір місця проживання тощо), постає чимало проблемних питань, пов'язаних із необхідністю забезпечення інтересів суспільства і держави як у сфері національної безпеки і оборони країни загалом, так і у сфері охорони та захисту її державного кордону зокрема.

Новітній вітчизняний досвід розбудови, забезпечення функціонування, охорони та захисту державного кордону (далі – ОЗДК) України й управління у цій сфері, як показує практика, є недостатнім. Це особливо проглядається на фоні подій, які пов'язані зі здійсненням військової агресії російської федерації проти України, досвіду інших країн та реалізації євроінтеграційних спрямувань України. В умовах сьогодення характер, спрямованість і прояви загроз, що пов'язані з ДК, його функціонуванням і безпекою, визначають специфіку і сформували окремий прикордонний сегмент у структурі національної безпеки і оборони України, окремий і специфічний напрям публічного управління – управління у сфері ОЗДК України.

Аналіз сучасного стану правового регулювання, організації й здійснення управління у сфері ОЗДК України та оперативно-службової діяльності (далі – ОСД) Державної прикордонної служби (далі – ДПС) України свідчить про наявність низки прогалин та протиріч, організаційно-правових та інших проблем, що пов'язані з недосконалістю чинного адміністративного законодавства України. Відсутність на теоретичному рівні єдиних підходів до розуміння понятійного апарату, недоліки змісту нормативно-правових актів, розмаїття суб'єктивних поглядів на вирішення практичних завдань управління тощо негативно впливають на організацію і здійснення управління у зазначеній сфері, тому потребують усунення.

Науково-теоретичне підґрунтя для виконання дисертації склали наукові праці у галузі філософії, теорії права і держави, державного управління та адміністративного права, інших галузевих правових наук таких вчених, як: В. Авер'янов, В. Александров, С. Алфьоров, О. Андрійко, О. Антонюк, О. Бандурка, В. Березенко, Ю. Битяк, В. Богуцький, І. Бородін, М. Вавринчук, С. Вітвіцький, В. Галунько, В. Гаращук, М. Головатий, І. Голосніченко, С. Гончарук, В. Грохольський, В. Дерець, П. Діхтієвський, В. Зуй, А. Івановська, Р. Калюжний, С. Карпенко, С. Ківалов, Л. Коваль, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, В. Конопльов, І. Корж, О. Корченко, О. Кузьменко, М. Курко, В. Ліпкан, В. Малиновський, Н. Нижник, В. Олуйко, О. Остапенко,

І. Пахомов, В. Пилипишин, Г. Пономаренко, Г. Ситник, В. Сладкевич, С. Стеценко, М. Стрельбицький, В. Цвєтков, Ю. Шемшученко, В. Шкарупа, І. Шопіна, Г. Щокін та інших.

Окрему групу складають праці, присвячені питанням прикордонної безпеки, реформування системи охорони ДК України, ОСД, роботи з персоналом ДПС України тощо таких вчених, як: О. Ананьїн, О. Андрушко, В. Вербицький, О. Ганьба, Ю. Дем'янюк, О. Діденко, В. Залож, В. Зьолка, Л. Капітанчук, В. Кириленко, Д. Купрієнко, Ю. Курилюк, І. Кушнір, М. Литвин, Р. Ляшук, Г. Магась, А. Махнюк, О. Мельников, Ю. Михайлова, С. Мосов, А. Мота, О. Мякота, В. Назаренко, В. Нікіфоренко, Б. Олексієнко, М. Плахотний, В. Плешко, А. Притула, В. Серватюк, А. Сіцінський, А. Сорока, О. Ставицький, С. Філіппов, С. Халимон, О. Царенко, С. Царенко, О. Цевельов, П. Шишолін та інших.

Роботи цих науковців утворили теоретичну основу для пошуку нових шляхів вирішення проблемних питань управління, вивчення суспільних відносин, які виникають, тривають і припиняються під час управління у сфері ОЗДК України, змісту та значення такого управління, розробки теоретико-методологічних основ його подальшого реформування, а також удосконалення управлінської діяльності ДПС України, яка є одним із суб'єктів управління у зазначеній сфері спеціального призначення.

Попри широкий спектр досліджень, у вітчизняній та зарубіжній адміністративно-правовій літературі розглядаються лише деякі питання здійснення управління у цій сфері, фрагментарно, без використання комплексного наукового підходу до вивчення та обґрунтування адміністративно-правових засад управління у сфері ОЗДК України, що і обумовило вибір теми й проведення її дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Визначена проблематика дослідження узгоджується з положеннями: Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів (далі – КМ) України від 21.07.2021 р. № 831-р; Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року, схваленої розпорядженням КМ України від 24.07.2019 р. № 687-р.; Стратегії розвитку ДПС, схваленої розпорядженням КМ України від 23.11.2015 р. № 1189-р. Тема дисертаційної роботи відповідає тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у ДПС України на 2021–2023 роки «Наука – для кордону», затвердженої наказом Адміністрації ДПС України від 05.08.2021 р. № АГ-392/0/81-21.

Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол № 2 від 23.02.2012 р.) та уточнена рішенням вченої ради Національної академії ДПС України імені Богдана Хмельницького (протокол № 2 від 22.10.2020 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у науково-теоретичному узагальненні теорії та практики управління у сфері ОЗДК України і, на основі його результатів, вирішенні наукової проблеми визначення адміністративно-правових засад управління у зазначеній сфері.

Для досягнення зазначеної мети визначено такі **завдання дослідження:**

– охарактеризувати ОЗДК як складову забезпечення національної безпеки України;

– визначити поняття і структуру управління у сфері ОЗДК України;

– окреслити завдання, функції і принципи управління у зазначеній сфері;

– проаналізувати нормативно-правове забезпечення управління у цій сфері;

– дати характеристику поняття і системи суб'єктів такого управління;

– розкрити адміністративно-правовий статус Адміністрації ДПС України;

– з'ясувати адміністративно-правовий статус територіальних органів ДПС України;

– обґрунтувати адміністративно-правовий статус органів охорони ДК та Морської охорони ДПС України;

– визначити поняття і види форм управління у сфері ОЗДК України;

– охарактеризувати адміністративні акти у зазначеній сфері;

– сформулювати методи управління у цій сфері;

– визначити поняття і дати загальну характеристику ОСД органів (підрозділів) ДПС України;

– з'ясувати форми ОСД органів (підрозділів) ДПС України та стан їх сучасного розвитку;

– виокремити особливості управління у сфері фізичної, технічної та оперативної охорони ДК органами (підрозділами) ДПС України;

– визначити поняття та структуру персоналу ДПС України;

– проаналізувати державно-службові відносини в ДПС України;

– виокремити особливості військової служби в органах ДПС України;

– розкрити особливості соціально-правового захисту персоналу ДПС України;

– дати характеристику дисципліні і відповідальності персоналу ДПС України;

– охарактеризувати розвиток функцій, організаційних структур та форм управління у сфері ОЗДК в ході інтеграційних процесів в Україні;

– довести необхідність удосконалення взаємодії між суб'єктами управління у сфері ОЗДК України;

– обґрунтувати доцільність поліпшення роботи з персоналом органів ДПС України як засобу удосконалення її діяльності;

– розкрити сутність забезпечення законності управління у сфері ОЗДК України;

– з'ясувати зарубіжний досвід управління у зазначеній сфері і можливості його використання в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в управлінні у сфері ОЗДК України.

Предмет дослідження становлять адміністративно-правові засади управління у сфері ОЗДК України.

Провідна ідея дослідження полягає у тому, щоб на основі виокремлення і розгляду множини взаємопов'язаних елементів, які характеризують суспільні

відносини в управлінні у сфері ОЗДК України, виявити наявні прогалини у їх адміністративно-правовому забезпеченні й усунути їх.

Концепція дослідження передбачає здійснення аналізу науково-теоретичних положень, практики управління у сфері ОЗДК України, міжнародно-правових актів і чинного законодавства України, за результатами якого з'ясовується стан і формуються шляхи подальшого удосконалення адміністративно-правових засад управління у сфері ОЗДК України й, безпосередньо, діяльності ДПС України як одного з основних суб'єктів управління у зазначеній сфері – суб'єкта спеціального призначення.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що вироблення єдиного розуміння понять і формування досконалого адміністративного законодавства України сприятиме створенню необхідних адміністративно-правових засад для здійснення управління у сфері ОЗДК України.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає сукупність загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Метод системного аналізу застосовано для співставлення різних нормативно-правових актів щодо їхньої дії на суспільні відносини в управлінні у сфері ОЗДК України. За допомогою логіко-семантичного методу і методу сходження від абстрактного до конкретного удосконалено понятійний апарат (розділи 1–6), визначено зміст та особливості ОЗДК як складової забезпечення національної безпеки України (підрозділ 1.1), структуру управління у зазначеній сфері (підрозділ 1.2), особливості управління у сфері фізичної, технічної та оперативної охорони ДК (підрозділ 4.3), військової служби в ДПС України (підрозділ 5.3). Метод класифікації і системно-структурний метод застосовано для визначення видів і підвидів безпек (підрозділ 1.1), принципів, функцій, форм і методів управління (підрозділи 1.3, 3.1, 3.3), форм ОСД ДПС України (підрозділ 4.2), видів заходів соціально-правового захисту персоналу ДПС України (підрозділ 5.1, 5.4). Порівняльно-правовий метод використано у дослідженні правових засад управління і адміністративно-правових статусів суб'єктів такого управління (підрозділи 2.1–2.4), адміністративних актів у зазначеній сфері (підрозділи 3.2, 3.3), змісту державно-службових відносин в ДПС України (підрозділ 5.2), дисципліни та відповідальності персоналу ДПС України (підрозділ 5.5). Статистичний і документальний аналіз застосовувались для визначення недоліків нормативно-правового забезпечення управління у зазначеній сфері, визначення шляхів та напрямів удосконалення адміністративно-правових засад такого управління (розділи 2–5).

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, рішеннях Конституційного Суду України, міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, чинних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів України, які визначають адміністративно-правові засади управління у сфері ОЗДК України, регулюють суспільні відносини, що виникають, тривають і припиняються у цій сфері. У дослідженні використано також окремі законопроєкти України. Емпіричну базу дослідження становлять статистичні та інші матеріали, що характеризують діяльність ДПС України за 2016–2020 роки, практика застосування окремих норм чинного законодавства

про ДК України, а також результати опитування офіцерів керівного складу органів ДПС України у кількості 112 осіб.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що ця робота є одним із перших у вітчизняній адміністративно-правовій науці комплексним науковим дослідженням адміністративно-правових засад управління у сфері ОЗДК України, що дозволило сформулювати низку нових теоретичних положень і висновків, надати і обґрунтувати пропозиції з удосконалення понятійного апарату та адміністративно-правового забезпечення управління у зазначеній сфері, виробити науково-теоретичні підходи до розв'язання наявних управлінських проблем. Зокрема:

уперше:

– сформульовано розуміння значення ОЗДК України для забезпечення національної безпеки України за рахунок характеристики таких показників, як: протяжність і правовий статус кордонів України; кількість і види пунктів пропуску та пунктів контролю на ДК; стан розвитку прикордонної інфраструктури й інженерного облаштування ДК; кількість осіб і транспортних засобів, які щорічно перетинають ДК; обсяги експорту (імпорту) та грошових надходжень до державного бюджету від митних та інших зборів, які справляються у пунктах пропуску (пунктах контролю) через ДК; ризики і загрози, які пов'язані з ДК і його функціонуванням; шкода і суспільна небезпека контрабанди й інших правопорушень на ДК України для людини, суспільства і держави;

– запропоновано визначення поняття управління у сфері ОЗДК України як окремий і специфічний напрям виконавчо-розпорядчої і правоохоронної діяльності суб'єктів такого управління, що полягає в організуючому впливі на суспільні відносини у зазначеній сфері з метою їх упорядкування, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, безпеки людини, суспільства і держави;

– аргументовано виокремлення спеціальних принципів управління у сфері ОЗДК України: пріоритетності захисту національних інтересів; утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності будь-якої іноземної держави; поваги до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності ДК; вирішення міжнародних спорів мирними засобами; невтручання у внутрішні справи держав; взаємовигідного співробітництва між державами; застосування ЗС України лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканність ДК, боротьби з міжнародним тероризмом та піратством або в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; своєчасності та адекватності заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам;

– сформульовано види та відмінності за змістом ознак, за якими розрізняють поняття «управління» і «керівництво» у діяльності ДПС України, що передбачає розгляд: суб'єкта, кількісної ознаки, правового статусу суб'єкта, правового статусу рішення, об'єкта, функцій, середовища впливу, мети, характеру завдань, виду та характеру впливу на об'єкт, основи функціонування;

– виокремлено критерії для характеристики адміністративно-правового статусу органів (підрозділів) ДПС України за: 1) належністю до складової публічного управління та певного виду органів; 2) видами нормативно-правових актів, які визначають адміністративно-правовий статус суб'єкта управління; 3) належністю до певного рівня (ланки) управління; 4) елементами цільового, структурно-організаційного і компетенційного компонентів; 5) особливостями соціально-правового захисту, дисципліни та відповідальності посадових і службових осіб, уповноважених на здійснення управління;

– сформульовано особливості управління у сфері фізичної, технічної та оперативної охорони ДК на основі характеристики: суб'єктів управління; мети, завдань і структури управління; технології його здійснення; особового складу, який задіяний у певній сфері; стану правового регулювання і здійснення суспільних відносин в управлінні у відповідній сфері; особливостей зазначеного виду і способу охорони ДК;

удосконалено:

– визначення понять національна безпека і безпека ДК за рахунок висвітлення тісного зв'язку між цими поняттями, розгляду категорії «безпека» у структурному аспекті, як стан і як процес, ОЗДК як процесуальної форми забезпечення безпеки ДК і національної безпеки України;

– теоретико-правові аспекти розуміння поняття безпеки ДК, яка розглядається як захищеність його недоторканності, непорушності проходження, позначення, порядку утримання і перетинання;

– наукові положення стосовно структури управління у сфері ОЗДК України і її особливостей, завдань, функцій і принципів управління у зазначеній сфері та їх класифікацій;

– теоретичні положення щодо нормативно-правового забезпечення управління, яке розглядається як більш широке поняття, ніж нормативно-правове регулювання, визначення поняття суб'єкта управління спеціальної і загальної компетенції та його характеристики;

– теоретичне обґрунтування адміністративно-правового статусу Адміністрації ДПС України і її територіальних органів, у т. ч. регіональних управлінь, органів (підрозділів) охорони ДК та Морської охорони ДПС України, визначення основних та другорядних ознак військової частини ДПС України;

– визначення поняття персоналу ДПС України та його характеристику з урахуванням організаційно-штатної, функціональної, професійно-кваліфікаційної та соціальної структур;

– наукові положення щодо державно-службових відносин в ДПС України і їх розуміння у широкому і вузькому значенні, а також дисципліни та відповідальності усіх категорій персоналу ДПС України;

– розуміння поняття та значення соціально-правового захисту персоналу ДПС України, проблемних питань у забезпеченні такого захисту та шляхів його удосконалення;

– наукові положення стосовно визначення поняття ОСД органів (підрозділів) ДПС України, яка являє собою основну складову її службової

діяльності, визначену призначенням, для реалізації якого створена ДПС України як окремий державний правоохоронний орган, і полягає у здійсненні цілеспрямованих активних практичних дій (заходів) із реалізації повноважень, визначених цим Законом та іншими актами чинного законодавства України;

– визначення поняття форми оперативно-службової (службово-бойової) діяльності органу (підрозділу) ДПС України як системи взаємопов'язаних заходів, що відображають зміст правоохоронних та інших повноважень органу (підрозділу) за певним напрямом службової діяльності щодо виконання завдань з ОЗДК України і (або) прикордонного контролю;

– розуміння шляхів вдосконалення управління у сфері ОЗДК України за рахунок розвитку функцій, організаційних структур і форм управління у сфері ОЗДК України, удосконалення взаємодії між суб'єктами управління у цій сфері, поліпшення роботи з персоналом ДПС України, забезпечення законності управління й використання зарубіжного досвіду управління у зазначеній сфері;

дістали подальшого розвитку:

– методологічні засади дослідження змісту управлінської діяльності і її основних елементів;

– наукові підходи до класифікації функцій, принципів, форм і методів соціального управління;

– теоретичні положення щодо визначення поняття суб'єкта публічного управління, а також суб'єктів управління у сфері ОЗДК, характеристики їх адміністративно-правового статусу;

– судження про те, що «управління» і «керівництво» у військових формуваннях є різними за змістом правовими категоріями, а також про ознаки, за якими їх розрізняють;

– наукові погляди на поняття мілітарних, мілітаризованих та парамілітарних формувань, виокремлення ознак та особливостей військової служби;

– науково-правові позиції щодо співвідношення понять «нормативно-правове забезпечення» і «нормативно-правове регулювання», обґрунтування доцільності нормативного закріплення поняття закону, законності і обов'язків посадових осіб щодо забезпечення законності у діяльності суб'єктів управління у досліджуваній сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені у роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – для подальшої розробки проблематики оптимізації системи та структури управління в ДПС України, форм і методів управління оперативно-службовою (оперативно-розшуковою) діяльністю, питань стосовно змісту та особливостей оперативної охорони ДК України, завдань, функцій, нормативно-правового забезпечення оперативно-розшукової діяльності та шляхів удосконалення діяльності оперативно-розшукових підрозділів ДПС України *(акт про впровадження у діяльність Адміністрації ДПС України від 12.07.2022 р.; акт впровадження в освітній процес та*

науково-дослідну діяльність Національної академії ДПС України імені Богдана Хмельницького від 07.07.2022 р. № 31/01);

– сфері правотворчості – для підготовки змін і доповнень до законів України: «Про державний кордон України», «Про Державну прикордонну службу України, «Про прикордонний контроль», «Про оперативно-розшукову діяльність», відпрацювання проєктів відомчих і міжвідомчих наказів та інструкцій, які регламентують управління оперативно-службовою (оперативно-розшуковою) діяльністю ДПС України *(лист Голови комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 25.07.2022 р. № 04-27/12-2022/121489; акт про впровадження у діяльність Адміністрації ДПС України від 12.07.2022 р.);*

– правозастосовній діяльності – для вдосконалення управлінської діяльності, заходів організації і здійснення оперативно-розшукової діяльності, підвищення рівня правової культури особового складу оперативно-розшукових підрозділів та забезпечення законності здійснення оперативно-розшукової діяльності, роботи з персоналом оперативно-розшукових і інших підрозділів Західного регіонального управління ДПС України *(акт про впровадження у діяльність Адміністрації ДПС України від 12.07.2022 р.; акт впровадження у діяльність Західного регіонального управління ДПС України від 13.07.2022 р.);*

– освітньому процесі Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, Національної академії ДПС України імені Богдана Хмельницького, Навчального центру підготовки молодших спеціалістів ДПС України імені генерал-майора Ігоря Момота, а також для проведення занять зі спеціальної підготовки офіцерів органів (підрозділів) ДПС України *(акт про реалізацію в освітній процес Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 17.08.2022 р.; акт впровадження в освітній процес та науково-дослідну діяльність Національної академії ДПС України імені Богдана Хмельницького від 07.07.2022 р. № 31/01).*

Особистий внесок здобувача. Викладені у науковій роботі положення, що виносяться на захист, є результатом самостійної праці автора дисертації. Наукові ідеї та розробки, які належать співавторам наукових публікацій, у дисертаційному дослідженні не використовувались. Внесок здобувача до опублікованих колективних наукових праць пропорційний кількості співавторів.

У співавторстві з С. Халимоном і П. Волинцем опубліковано наукову статтю «Socio-psychological profile of a person who confidentially provides assistance to the operational unit», в якій дисертанту належить участь у визначенні переліку основних соціально-психологічних якостей, які характеризують осіб і мають важливе значення для їх залучення до конфіденційного співробітництва з оперативно-розшуковими підрозділами ДПС України, й у формулюванні висновків за результатами опитування. У співавторстві з В. Білецьким, В. Тищуком і Ю. Оверченком опубліковано наукову статтю «Criminological profile of a perpetrator of a high treason», в якій дисертанту належить визначення соціально-демографічних характеристик осіб, які вчинили державну зраду, для використання у діяльності оперативно-

розшукових підрозділів ДПС України й в оперативній охороні ДК України. У співавторстві з А. Комзюком, С. Халимоном і В. Копанчуком опубліковано наукову статтю «Social issues of the State Border Guard Service of Ukraine personnel management», в якій дисертанту належить формування переліку соціально важливих для військовослужбовців ДПС України питань, які були обрані для оцінки їх відношення до служби в органах ДПС України і задоволення рівнем соціально-правового захисту, узагальнення та інтерпретація результатів опитування. У співавторстві з Т. Прокопченком опубліковано наукову статтю «Окремі проблемні питання соціального та правового захисту учасників оперативно-розшукової діяльності в Державній прикордонній службі України», в якій дисертанту належить визначення переліку осіб, які є учасниками оперативно-розшукової діяльності в ДПС України, огляд проблемних питань і визначення перспективних напрямів подальшого удосконалення правового та соціального захисту учасників оперативно-розшукової діяльності. У співавторстві з О. Кіреєвою, О. Зайцевим, П. Волинцем та В. Полюком опубліковано наукову статтю «Professional and psychological qualities of the State Border Guard Service of Ukraine special agents engaged into confidential cooperation», в якій дисертант брав участь у визначенні переліку основних психологічних і професійних якостей офіцерів ДПС України, найбільш важливих для формування професійного профілю офіцера, який здійснює оперативно-розшукову діяльність та роботу з особами на конфіденційній основі, й у формулюванні висновків за результатами опитування. У співавторстві з А. Пімєновим опубліковано тези виступу «До питання про правове регулювання використання керівником органу (підрозділу) Державної прикордонної служби України методів управління», в якій дисертанту належить характеристика категорії «метод», виокремлення двох груп методів управління й визначення загального порядку їх використання. У співавторстві з Б. Олексієнком опубліковано наукову статтю «Оперативна охорона державного кордону України: поняття, особливості використання та окремі напрями подальшого розвитку», в якій дисертанту належить обґрунтування значення, поняття та особливостей оперативної охорони ДК України.

Апробація результатів дослідження. Підсумки розробки проблеми у цілому, основні наукові положення й висновки дисертаційного дослідження було оприлюднено на: *міжнародних науково-практичних конференціях* «Інтегроване управління кордонами. Теорія і практика» (Хмельницький, 2013), «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (Одеса, 2018), «Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку» (Острог, 2018), «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (Харків, 2018), «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України» (Хмельницький, 2021); *всеукраїнських науково-практичних конференціях* «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (Хмельницький, 2017, 2019), «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і

оборони України» (Хмельницький, 2017, 2018, 2020), а також на засіданні кафедри адміністративної діяльності факультету правоохоронної діяльності Національної академії ДПС України імені Богдана Хмельницького (протокол № 2 від 23.09.2022 р.).

Дисертацію за темою «Заходи адміністративного примусу у діяльності Державної прикордонної служби України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю «12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» захищено 25.01.2008 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 Харківського національного університету внутрішніх справ. Матеріали і висновки кандидатської дисертації у тексті цього дисертаційного дослідження не використовувались.

Публікації. Основні наукові результати докторської дисертації висвітлені у 39 наукових публікаціях (у тому числі в: одноосібній монографії; розділі колективної монографії; 3 статтях проіндексованих у Web of Science Core Collection (у співавторстві); 20 статтях у наукових періодичних виданнях, включених до переліку фахових видань України (1 – у співавторстві); 1 статті у наукових періодичних виданнях інших держав (у співавторстві); 10 тезах науково-практичних конференцій (1 – у співавторстві) і 3 статтях в інших наукових виданнях (1 – у співавторстві), які додатково відображають наукові результати дисертації, за напрямом дисертаційного дослідження).

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотацій, змісту, переліку умовних скорочень, вступу, шести розділів, що містять двадцять чотири підрозділи, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 562 сторінки, з них основного тексту – 419 сторінок. Список використаних джерел налічує 547 найменувань та займає 67 сторінок. Додатки розміщено на 54 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, вказано її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методи наукового пізнання, що використані в роботі, сформовано її наукову новизну, зазначено практичне значення, інформацію про апробацію результатів дослідження та публікації за темою, анонсовано структуру дисертації, вказано її загальний обсяг.

Розділ 1 «Методологічні засади управління у сфері охорони та захисту державного кордону України» складається з чотирьох підрозділів і присвячений характеристиці ОЗДК як складової забезпечення національної безпеки України, визначенню поняття і структури управління у сфері ОЗДК України, встановленню завдань, функцій і принципів управління у зазначеній сфері, аналізу нормативно-правового забезпечення такого управління.

У підрозділі 1.1 «Охорона та захист державного кордону як складова забезпечення національної безпеки України» значення ОЗДК для забезпечення національної безпеки України обґрунтовано на основі розкриття тісного зв'язку

між безпекою ДК і національною безпекою України. Наведено перелік показників, які стосуються ДК і мають важливе значення для забезпечення національної безпеки. Зазначено, що поняттям «національна безпека» охоплюється велика кількість безпек, у т. ч. безпека ДК України. Захищеність інтересів людини, суспільства і держави складає їх спільну зацікавленість і спрямованість внутрішніх процесів, які відбуваються в Україні, у межах її території, окресленої ДК. Вирішення питань з врегулювання, задоволення та захисту цих інтересів належить виключно до внутрішніх справ України, її населення. Це повинно здійснюватися без зовнішнього втручання, тиску, погроз з боку інших держав, посягань на безпеку її ДК. Комплекс заходів, які проводять на ДК України, є складовою загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки. Під час опитування встановлено, що 70,5 % опитаних респондентів ОЗДК відносять до сфери забезпечення національної безпеки України.

У підрозділі 1.2 «Поняття і структура управління у сфері охорони та захисту державного кордону України» здійснено визначення поняття управління у цій сфері і зазначено, що таке управління спрямоване на забезпечення виконання чинного законодавства України, має підзаконний характер і здійснює державну політику національної безпеки України. Встановлено, що хоча основу управління у сфері ОЗДК України складає державне управління і управлінська діяльність державних інституцій, це поняття ширше за значенням, ніж поняття «державне управління» у цій сфері. Таке управління є публічним. До такого висновку призводять: міждержавний характер управління кордонами, велика кількість суб'єктів здійснення такого управління, їх адміністративно-правовий статус. Зазначено, що структура управління у цій сфері має складну систему внутрішніх і зовнішніх взаємовідносин між суб'єктами управління на різних рівнях. Адміністративно-правове регулювання таких відносин дозволяє чітко встановити повноваження і компетенцію цих суб'єктів. Виокремлено особливості структури управління у цій сфері. Зроблено висновок, що управління у зазначеній сфері постійно удосконалюється з урахуванням європейської та євроатлантичної інтеграції України.

У підрозділі 1.3 «Завдання, функції і принципи управління у сфері охорони та захисту державного кордону України» зазначено, що виокремлення завдань, функцій і принципів управління у сфері ОЗДК України можливе за результатами аналізу нормативно-правових актів, які стосуються управління у цій сфері. До загальних віднесено велике коло завдань управління у зазначеній сфері, виділено головні та спеціальні завдання, які визначені кожному із суб'єктів управління з урахуванням його компетенції і повноважень у цій сфері. Функції управління у сфері ОЗДК України визначено цілями і завданнями такого управління, специфікою суб'єкта і об'єкта управління та поділено на: загальні, спеціальні і допоміжні функції. Зроблено висновок, що основними є зовнішні функції. Вони визначають призначення суб'єкта управління. Це ті функції, для реалізації яких його створено. Сформульовано види та відмінності за змістом ознак, за якими розрізняють поняття «управління» і «керівництво» у

діяльності ДПС України. Принципи управління у сфері ОЗДК України поділено на: загальні, спеціальні і організаційні, а також на принципи процесу управління і керівництва.

У підрозділі 1.4 «Нормативно-правове забезпечення управління у сфері охорони та захисту державного кордону України» підтримано думку, що нормативно-правове забезпечення управління у цій сфері є більш широким поняттям, ніж нормативно-правове регулювання. Забезпечення стосується всіх аспектів управлінської діяльності, а регулювання – лише суспільних відносин. Основу нормативно-правового забезпечення складають чинні нормативно-правові акти. Здійснено класифікацію нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у сфері ОЗДК України. Їх поділено на ті, які визначають: загальні засади публічного управління у цій сфері; специфіку такого управління; засади управління правоохоронною діяльністю у цій сфері; а також ті, які деталізують нормативно-правові акти у формі правил, порядків тощо. Акцентовано на відсутності єдиного розуміння поняття законодавства і закону не тільки на теоретичному рівні, а й у рішеннях вищих судових інстанцій, що є однією із найбільш актуальних проблем в Україні і потребує вирішення. Підтримано думку про необхідність нормативного визначення поняття закону. Зроблено висновок, що стан нормативно-правового забезпечення управління у сфері ОЗДК України потребує удосконалення. Під час опитування встановлено, що 50 % опитаних респондентів недосконаліть законодавства про ДК України вважають одним із проблемних питань забезпечення належної ефективності ОЗДК України.

Розділ 2 «Суб'єкти управління у сфері охорони та захисту державного кордону України і їх адміністративно-правовий статус» складається з чотирьох підрозділів, у яких здійснюється визначення поняття і характеристика системи суб'єктів управління у сфері ОЗДК України, розкриття адміністративно-правового статусу Адміністрації ДПС України, територіальних органів, органів охорони ДК і Морської охорони ДПС України.

У підрозділі 2.1 «Поняття і система суб'єктів управління у сфері охорони та захисту державного кордону України» зазначено, що головним суб'єктом управління у сфері ОЗДК України є держава у широкому розумінні її призначення. Від імені держави управління у цій сфері здійснюють державні органи. Суб'єктами управління у зазначеній сфері є також недержавні органи, громадські організації, органи місцевого самоврядування тощо. Розглянуто окремі з них. Більше уваги приділено ДПС України і Адміністрації ДПС України. Акцентовано на тому, що побудова системи суб'єктів управління у сфері ОЗДК України ґрунтується на засадах забезпечення національної безпеки України, що поєднує у собі велике коло державних завдань. Удосконалення управління у зазначеній сфері відбувається з урахуванням необхідності поєднання двох взаємопов'язаних груп завдань: забезпечення відкритості (доступності) ДК для міждержавних зовнішньо-економічних та інших зв'язків, міжнародної торгівлі, переміщення осіб, транспортних засобів, товарів тощо через ДК з однієї сторони, і необхідністю забезпечення безпекових питань – з іншої (комунікативної і безпекової функції ДК). Підтримано поділ суб'єктів

управління у сфері ОЗДК України на суб'єкти загальної і спеціальної компетенції. Зазначено характерні властивості сучасної системи таких суб'єктів.

У підрозділі 2.2 «Адміністративно-правовий статус Адміністрації Державної прикордонної служби України» дослідження такого статусу здійснено на основі аналізу норм чинного законодавства України. Запропоновано послідовність характеристики адміністративно-правового статусу суб'єкта управління у сфері ОЗДК України для державних органів і їх структурних підрозділів з числа колективних утворень, які є юридичними особами. Таку послідовність (структуру) обрано і для характеристики адміністративно-правового статусу Адміністрації ДПС України. Виокремлено особливості її адміністративно-правового статусу, у т. ч. щодо управління і керівництва службовою діяльністю ДПС України, яка є одним із основних і спеціально призначених для здійснення управління у сфері ОЗДК України суб'єктів, правоохоронним органом і військовим формуванням України. Зауважено на специфіку призначення і звільнення з посад керівного складу Адміністрації ДПС України, порядок здійснення яких передбачено по-різному. Відмічено наявність протиріч між нормами Закону України «Про Державну прикордонну службу України», Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» і постанови Кабінету Міністрів України, яка затверджує Положення про Адміністрацію ДПС України. Вказано на необхідність внесення змін і доповнень до таких нормативно-правових актів у частині визначення адміністративно-правового статусу Адміністрації ДПС України, призначення і звільнення з посад її керівного складу.

У підрозділі 2.3 «Адміністративно-правовий статус територіальних органів Державної прикордонної служби України» зазначено, що нормативне визначення поняття територіального органу ДПС України відсутнє і цей термін сприймається неоднозначно, існує істотна різниця між територіальним органом правоохоронного органу і територіальним органом центрального органу виконавчої влади, яким є Адміністрація ДПС України. У них різні структури, призначення і функції. Характеристику адміністративно-правового статусу регіонального управління ДПС України як територіального органу ДПС України здійснено за опрацьованою структурою. Підкреслено, що згідно із Законом України «Про Державну прикордонну службу України» регіональне управління має статус територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує політику у сфері охорони ДК, але, по факту і суті є регіональним органом управління ДПС України. Акцентовано на проблемних питаннях призначення на посади і звільнення з посад начальника регіонального управління і його заступників, необхідності усунення протиріч між нормативно-правовими актами, удосконалення Закону України «Про Державну прикордонну службу України» щодо адміністративно-правового регулювання статусу територіальних органів ДПС України.

У підрозділі 2.4 «Адміністративно-правовий статус органів охорони державного кордону та Морської охорони Державної прикордонної служби України» за результатами аналізу нормативно-правових актів зроблено

висновок, що правове визначення такого статусу цих органів здійснено не повною мірою. Їх права і обов'язки у Законі України «Про Державну прикордонну службу України» не передбачені. Статус органів охорони ДК розкрито Положенням про орган охорони ДК ДПС України й іншими нормативно-правовими актами. Положення про органи Морської охорони ДПС України немає. Виділено спільні риси цих органів і відмінності між ними. З'ясовано характерні для військових частин ДПС України ознаки, які поділено на основні і другорядні. Зазначено, що керівництво військовою частиною є основою «управління» нею і являє собою діяльність конкретної особи – командира. Управління, на відміну від керівництва, узагальнює весь комплекс заходів з організації діяльності військової частини, підтримання її готовності до виконання завдань, забезпечення виконання цих завдань тощо. Обґрунтовано, що керівництво в ДПС України є одноосібною діяльністю командира (начальника) – керівника органу (підрозділу), а управління – колективною діяльністю посадових і службових осіб, органів управління. Використання цих понять як синонімів вносить плутанину у їх розуміння і потребує нормативного закріплення. Наголошено, що у Законі України «Про Державну прикордонну службу України» необхідно визначити види, призначення, обов'язки і права органів і підрозділів охорони ДК та Морської охорони ДПС України.

Розділ 3 «Форми і методи управління у сфері охорони та захисту державного кордону України» складається з трьох підрозділів, які присвячені визначенню поняття і видів форм управління у сфері ОЗДК України, здійсненню характеристики адміністративних актів у зазначеній сфері, формулюванню методів управління у цій сфері.

У підрозділі 3.1 «Поняття і види форм управління у сфері охорони та захисту державного кордону України» зазначено, що форми управління висвітлено у законах і підзаконних нормативно-правових актах, у положеннях про орган (підрозділ), інструкціях про порядок здійснення управлінських дій, посадових інструкціях тощо. Такі форми обумовлено компетенцією і повноваженнями суб'єктів управління. Форми управління охарактеризовано з урахуванням їх поділу на дві основні групи: правові й організаційні. З метою визначення особливостей здійснення і характеристики окремих організаційних форм управління у зазначеній сфері серед них виокремлено: форми здійснення загальних, спеціальних і допоміжних функцій управління. Залежно від об'єктів спрямування управлінського впливу організаційні форми управління поділено на форми здійснення внутрішніх і зовнішніх функцій управління. Охарактеризовано форми побудови структур управління.

У підрозділі 3.2 «Адміністративні акти у сфері охорони та захисту державного кордону України» наголошено, що єдиного підходу до визначення поняття адміністративного акта немає. Беручи до уваги євроінтеграційні прагнення України обґрунтовано необхідність використання досвіду правового регулювання адміністративних процедур у провідних європейських країнах. У цих країнах адміністративний акт розглядається не лише як правовий акт, що має форму конкретного документа (рішення), але і як дія, що може мати усну чи конклюдентну форму. Таке визначення найбільш повно відображає значення

терміна «адміністративний акт» і його доцільно взяти за основу в конструкції нормативного визначення поняття адміністративного акта у законодавстві України. Акцентовано, що виконання ДПС України своїх повноважень передбачає здійснення нею різноманітних адміністративних актів. Усі такі дії є результатом прийняття та здійснення ДПС України рішень, які стосуються конкретних осіб. Такі рішення мають індивідуальну спрямованість і передбачають необхідність їх фіксації (документування) шляхом надання довідок, проставлення відбитків штампів, складання протоколів, актів й інших документів, здійснення відповідних заходів щодо їх реалізації. Адміністративні акти у сфері ОЗДК України класифіковано за: юридичною природою; суб'єктами; юридичною формою; формою вираження.

У підрозділі 3.3 «Методи управління у сфері охорони та захисту державного кордону України» зазначено, що методи управління у цій сфері, так само як і будь-які інші методи, являють собою різноманітні способи, прийоми і засоби впливу суб'єктів управління на об'єкти управління, які знаходять своє вираження у відповідних формах, принципах, заходах, операціях і процедурах управління. Методи є управлінським інструментарієм, який застосовується в управлінні різними за своїм адміністративно-правовим статусом суб'єктами, у різному порядку, за різних обставин і підстав для виконання різноманітних управлінських завдань. Особливе місце серед них займають філософські (наукові) методи теоретичного і практичного пізнання і засвоєння дійсності. З'ясовано, що окрему і основну групу будь-якої класифікації методів управління становлять адміністративні методи. Серед них виділено методи переконання, примусу, метод правового регулювання. Методи охорони ДК, а також здійснення прикордонного контролю у пунктах пропуску (пунктах контролю) через ДК України виокремлено за результатами аналізу видів прикордонних нарядів. Кожний метод має об'єктивну (визначену нормативно) і суб'єктивну (залежну від суб'єкта, його рішень і дій) сторони. Здійснено класифікацію методів управління у зазначеній сфері.

Розділ 4 «Адміністративно-правові засади управління оперативно-службовою діяльністю органів (підрозділів) Державної прикордонної служби України» складається з трьох підрозділів. У них здійснюється визначення поняття і дається загальна характеристика ОСД органів (підрозділів) ДПС України, з'ясовуються форми ОСД органів (підрозділів) ДПС України та стан їх сучасного розвитку, висвітлюються особливості управління у сфері фізичної, технічної та оперативної охорони ДК органами (підрозділами) ДПС України.

У підрозділі 4.1 «Поняття та загальна характеристика оперативно-службової діяльності органів (підрозділів) Державної прикордонної служби України» акцентовано на тому, що діяльність з ОЗДК України є одним із видів цілеспрямованої активної практичної соціальної і державної діяльності. Її доцільність визначено інтересами людини, суспільства і держави, а також необхідністю забезпечення як національної безпеки України загалом, так і безпеки ДК зокрема. Предметом цієї діяльності є ОЗДК України. Її універсальність полягає у тому, що така діяльність властива будь-якій іншій

державі світової спільноти, адже ДК є невід'ємним атрибутом кожної держави. Творчий характер такої діяльності має прояв у виборі форм, методів, способів та засобів її здійснення. Суспільний характер відображається у державній власності на майно та матеріальні засоби, що використовуються у цій діяльності на правах оперативного управління, та планомірному, свідомому (у т. ч. правовому) регулюванні такої діяльності у загально-суспільному масштабі. Обґрунтовано, що службова діяльність органів (підрозділів) ДПС України є узагальненим поняттям і включає в себе не тільки виконання заходів зовнішньої адміністративної діяльності, а й внутрішніх організаційних заходів, заходів роботи з персоналом, забезпечення повсякденної діяльності органу (підрозділу), управління логістикою тощо. Виконання службових обов'язків за конкретною посадою є службовою діяльністю, що визначає правовий статус особи, який вона має «під час виконання службових обов'язків» та поза цим. Оперативно-службова діяльність ДПС України є зовнішньою службовою діяльністю, яка відображає її призначення і повноваження у сфері ОЗДК України.

У підрозділі 4.2 «Форми оперативно-службової діяльності органів (підрозділів) Державної прикордонної служби України та стан їх сучасного розвитку» з урахуванням виокремлення двох форм службової діяльності ДПС України (внутрішня і зовнішня) розглянуто її дві складові. Перша стосується виконавчо-розпорядчої діяльності центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони ДК України, та його територіальних органів. Для неї характерними є форми державного управління. Друга стосується діяльності правоохоронного органу спеціального призначення і включає в себе діяльність системи органів (підрозділів), які здійснюють ОСД (з охорони ДК України, здійснення прикордонного контролю і пропуску тощо) і управління нею, забезпечують здійснення ОСД або реалізують інші зовнішні функції ДПС України. Кожний із видів ОСД здійснюється у відповідних формах, класифікацію яких здійснено за критеріями. Залежно від юридичних наслідків їх поділено на правові й організаційні; за рівнем відкритості – на гласні і негласні; за силами та засобами, що використовуються в охороні ДК – на форми фізичної, технічної, оперативної або комбінованої охорони; за службовим спрямуванням діяльності – на форми охорони ДК, контролю за дотриманням режимів, прикордонного контролю і пропуску через ДК України осіб, оперативно-розшукової діяльності, адміністративно-юрисдикційної і кримінально-процесуальної діяльності тощо. Зроблено висновок, що доцільно нормативно закріпити визначення поняття «оперативно-службова діяльність» та «форма оперативно-службової діяльності» органів (підрозділів) ДПС України на законодавчому рівні.

У підрозділі 4.3 «Особливості управління у сфері фізичної, технічної та оперативної охорони державного кордону органами (підрозділами) Державної прикордонної служби України» акцент зроблено на тому, що такі способи охорони ДК, які автор виділяє в окремі сфери управління, традиційно і активно використовуються на практиці у комплексі і змістовно доповнюють один одного. Такий поділ здійснюється залежно від сил та засобів, які застосуються в

охороні ДК, організації і тактики їх використання, форм та методів (способів) їх дій тощо. Особливості управління у сфері фізичної (військової), технічної та оперативної охорони ДК органами (підрозділами) ДПС України визначено характеристикою суб'єктів управління, мети, завдань і структури управління, технології його здійснення, особового складу, який задіяний у цих сферах, стану правового регулювання і здійснення взаємовідносин між суб'єктами і об'єктами управління тощо. Управління у цих сферах здійснюється за відповідними вертикалями ДПС України і має свої особливості, характерні як для внутрішньої, так і для зовнішньої функцій управління. Зовнішня функція управління є більш характерною для фізичного (військового) способу охорони, лише деякою мірою для оперативного і технічного. Під час опитування встановлено, що найбільш ефективним із запропонованих способів охорони ДК ДПС України 72,3 % респондентів вважають їх комплексне поєднання.

Розділ 5 «Адміністративно-правові засади управління персоналом Державної прикордонної служби України» складається з п'яти підрозділів, які присвячено визначенню поняття та структури персоналу ДПС України, висвітленню державно-службових відносин в ДПС України, виокремленню особливостей військової служби в органах ДПС України, характеристиці соціально-правового захисту, дисципліни і відповідальності персоналу ДПС України.

У підрозділі 5.1 «Поняття та структура персоналу Державної прикордонної служби України» наголошено на тому, що швидке і успішне впровадження будь-яких змін залежить від людей, їх сприйняття і підтримки того, що відбувається, їх соціальної і державницької позиції, ділових і особистісних якостей, переконань і прагнень, рівня професійної підготовки і самовіддачі тощо. Люди є основою ДПС України. Аргументовано, що персонал можна розглядати у широкому значенні – як сукупність усіх людських ресурсів ДПС України, які перебувають з нею в організаційно-правовому зв'язку і забезпечують виконання покладених на неї функцій і завдань, і у вузькому значенні – як особовий склад ДПС України (його частина), який перебуває у штаті (штатному розписі) та поза штатом, виконує певні службові (трудові) функції в ДПС України і вирізняється за професійними й іншими ознаками. Основу особового складу ДПС України складають військовослужбовці. За певними критеріями та категоріями структура особового складу ДПС України поділяється на організаційно-штатну, функціональну, професійно-кваліфікаційну та соціальну складові. У процесі висвітлення структури особового складу виявлено проблемні питання, які потребують вирішення і стосуються необхідності нормативного закріплення термінів «персонал» і «особовий склад», внесення переліку посад, які визначено в організаційно-штатній структурі ДПС України, до класифікатора професій Національного класифікатора України.

У підрозділі 5.2 «Державно-службові відносини в Державній прикордонній службі України» у зв'язку з тим, що особовий склад ДПС України складають військовослужбовці і цивільні державні службовці та працівники ДПС України, розгляд державно-службових відносин здійснено з

урахуванням комплексу внутрішніх і зовнішніх відносин, які виникають, змінюються і припиняються у процесі діяльності ДПС України. Аргументовано, що у широкому значенні державно-службовими є відносини, які виникають між суб'єктами – учасниками таких відносин за умови, якщо хоча б один із них офіційно представляє державу, є посадовою або службовою особою державного органу (установи, організації) і здійснює державні функції або охороняє (захищає) державні інтереси у зв'язку з реалізацією покладених на нього службових повноважень (трудових обов'язків). У вузькому значенні державно-службовими є відносини, що виникають, змінюються і припиняються у зв'язку зі вступом, проходженням і припиненням державної (військової або цивільної) служби. Виділено особливості таких відносин у ДПС України. Їх класифіковано за критеріями. Зроблено висновок, що державно-службові відносини в ДПС України містять різні види суспільно-правових відносин, які можна виокремити за характерними для них ознаками: військово-правові, службові, трудові, адміністративно-правові, кримінально-правові, адміністративно- або кримінально-процесуальні, управлінські, координаційні тощо.

У підрозділі 5.3 «Особливості військової служби в органах Державної прикордонної служби України» зазначено, що мілітарна (військова) служба має істотні відмінності від парамілітарної, цивільної і мілітаризованої (напіввійськової, воєнізованої або озброєної) служби. До військової служби віднесено службу у військових формуваннях, на які розповсюджується дія статутів ЗС України. Військову службу в органах ДПС України віднесено до регулярної військової служби на відміну від іррегулярних збройних формувань. Інші види державної служби розглядаються за їх можливою належністю до мілітаризованої служби. Виділено загальні особливості військової служби в Україні, особливості військової служби в ДПС України і в її окремих органах (підрозділах). Здійснено характеристику таких особливостей. Акцентовано, що прикордонні підрозділи розташовані по всьому периметру території України уздовж її кордонів. Це в основному сільська, подекуди складно доступна та малозаселена місцевість. Під час опитування з'ясовано те, що проходження військової служби в органах ДПС України має особливості вважає 92,9 % респондентів. Зроблено висновок, що ДПС України є професійним військовим формуванням.

У підрозділі 5.4 «Соціально-правовий захист персоналу Державної прикордонної служби України» зміст і конкретні заходи соціально-правового захисту персоналу ДПС України з'ясовано з урахуванням змісту норм чинного законодавства України щодо соціально-правового захисту людини і громадянина в Україні, а також окремих нормативно-правових актів, які регламентують такі питання для військовослужбовців, державних службовців і працівників ДПС України та стану реалізації заходів їх соціально-правового захисту на практиці. Встановлено, що соціально-правовий захист персоналу ДПС України – це здійснення юридичної диференціації їх прав порівняно з правами інших громадян України, визначення їх спеціального правового статусу з урахуванням умов служби (роботи) в ДПС України. Обґрунтовано наявність багатьох проблемних питань, які стосуються соціально-правового

захисту військовослужбовців ДПС України. Невирішеність цих питань існувала протягом всього періоду функціонування ДПС України і залишається актуальною. Під час опитування з'ясовано, що цілком задоволені військовою службою в органах ДПС України лише 7 % респондентів. Незадоволені сучасним рівнем соціально-правового захисту в ДПС України 42,9 % респондентів і лише 4,4 % вважають себе цілком задоволеними. Найбільш характерним є те, що вони часто змінювали місце служби (54,5 % респондентів – 6–10 разів); не забезпечені житлом – 76,8 % респондентів. Відповідно, 83,9 % респондентів вважають, що потребує покращення забезпечення житлом, 75 % – грошове забезпечення, 48,2 % – матеріально-технічне забезпечення, 42 % – соціально-побутові умови, 37,5 % – преміювання за результати служби, 36,6 % – загальні умови та режим проходження служби, 32,1 % – пенсійне забезпечення, 19,6 % – можливості кар'єрного зростання (перспективи просування по службі), 14,3 % – порядок та терміни надання відпусток.

У підрозділі 5.5 «Дисципліна та відповідальність персоналу Державної прикордонної служби України» акцентовано, що для кожної з категорій персоналу ДПС України (військовослужбовці, державні службовці і працівники) дотримання дисципліни та притягнення до відповідальності передбачає виконання різних за змістом і обсягом вимог та заходів, які урегульовано як загальними, так і спеціальними нормативно-правовими актами. Дисципліну особового складу ДПС України розглянуто як упорядковану нормами права і моралі поведінку у процесі проходження служби (роботи) в ДПС України і виконання покладених на нього службових обов'язків, вимоги якої необхідно дотримуватись для забезпечення організованості і злагодженості у його спільній діяльності з виконання внутрішніх і зовнішніх функцій управління у сфері ОЗДК України відповідно до призначення, компетенції і повноважень ДПС України. Зазначено, що дисципліна особового складу ДПС України включає в себе трудову (для працівників), службову (для державних службовців) і військову (для військовослужбовців) дисципліну. Зазначено, що відповідальність є однією із морально-правових категорій. З урахуванням значущості і розмаїття визначень терміна «відповідальність», розглянуто лише цивільно-правову, матеріальну, дисциплінарну, адміністративну і кримінальну відповідальність персоналу ДПС України, його відповідальність за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією. Виокремлено особливості дисциплінарної, адміністративної і кримінальної відповідальності військовослужбовців ДПС України.

Розділ 6 «Шляхи вдосконалення управління у сфері охорони та захисту державного кордону України» складається з п'яти підрозділів, в яких охарактеризовано розвиток функцій, організаційних структур і форм управління у сфері ОЗДК в ході інтеграційних процесів в Україні, сформульовано шляхи удосконалення взаємодії між суб'єктами управління у сфері ОЗДК України, аргументовано шляхи поліпшення роботи з персоналом органів ДПС України як засобу удосконалення її діяльності, розкрито сутність забезпечення законності управління у сфері ОЗДК України, вивчено

зарубіжний досвід управління у зазначеній сфері і можливості його використання в Україні.

У підрозділі 6.1 «Розвиток функцій, організаційних структур і форм управління у сфері охорони та захисту державного кордону в ході інтеграційних процесів в Україні» зазначено, що зміни, які відбуваються в Україні в ході інтеграційних процесів висувають додаткові або якісно нові вимоги до управління у цій сфері, до його організації і здійснення, очікуваних і отриманих результатів. На прикладі діяльності ДПС України виділено окремі шляхи удосконалення її діяльності, які можуть бути корисними іншим суб'єктам управління у зазначеній сфері і вплинути на зміст та пріоритетні напрями державної і відомчої політики цих суб'єктів. Акцентовано на необхідності подальшого розвитку загальних (універсальних) функцій. Наголошено на потребі у розвитку організаційних форм здійснення цих функцій, внесенні змін та доповнень до змісту сучасної загальної і спеціалізованої професійної підготовки особового складу органів (підрозділів) ДПС України і особливо її керівного складу. Аргументовано необхідність подальшого розвитку: профілактичної, контррозвідувальної, оперативно-розшукової, охоронної і координаційної функцій, функції забезпечення власної (фізичної) безпеки персоналу ДПС України. Серед функцій з числа допоміжних (функцій забезпечення) – організаційно-методичного, кадрового, інформаційного, матеріально-технічного, фінансового, документального, наукового й іншого забезпечення. До проблемних питань віднесено якість здійснення матеріально-технічних операцій, які стосуються діловодства, якості підготовки аналітичних і статистичних даних, складання звітів, довідок, оформлення документів тощо. Зроблено висновок, що удосконалення діяльності ДПС України залежить від реалізації усіх напрямів загалом.

У підрозділі 6.2 «Удосконалення взаємодії між суб'єктами управління у сфері охорони та захисту державного кордону України» увагу зосереджено на тому, що удосконалення взаємодії суб'єктів управління у зазначеній сфері напряму залежить від стану нормативно-правового забезпечення цього процесу. Зазначено, що складовими сучасної взаємодії повинен бути відхід від традиційних внутрішньо-державних, міжвідомчих та інших соціальних зв'язків і зростання ролі міжнародних. Подальшому розвитку взаємодії у сфері ОЗДК України заважає висока централізація влади і недостатньо поважне ставлення, а інколи й невиконання норм закону. Шляхи удосконалення взаємодії суб'єктів управління у сфері ОЗДК України визначено і висвітлено з урахуванням наявних проблемних питань, виявлених у минулому. Такі шляхи передбачають створення передумов для уникнення проблемних питань у майбутньому, досягнення організованості, злагодженості і ефективності дій кожного суб'єкта, які призведуть до позитивного результату їх службової діяльності у цілому, відповідно до повноважень цих суб'єктів у процесі виконання ними спільних або суміжних завдань.

У підрозділі 6.3 «Поліпшення роботи з персоналом органів Державної прикордонної служби України як засіб удосконалення її діяльності» обґрунтовано те, що поліпшення роботи з персоналом є одним із

найважливіших напрямів удосконалення управління у сфері ОЗДК України і діяльності ДПС України. Поліпшення роботи з персоналом є однією із постійно наявних, загальних і нагальних проблем. Зазначено шляхи поліпшення роботи з персоналом. Особливу увагу прикуто до потреби формування лідерських якостей у керівного складу ДПС України. Аргументовано необхідність продовження практики конкурсного відбору на керівні посади в ДПС України. Наголошено на необхідності активного використання поліграфа у процесі відбору кандидатів для служби в ДПС України, заміщення вакантних посад тощо. Зазначена необхідність регулярного удосконалення професійної підготовки особового складу, підтримання на належному рівні його морально-психологічного стану, готовності і спроможності якісно виконувати службові обов'язки за різних умов. Зроблено висновок, що поліпшення роботи з персоналом органів ДПС України передбачає здійснення різноманітних заходів і стосується всіх складових роботи з персоналом в ДПС України.

У підрозділі 6.4 «Забезпечення законності управління у сфері охорони та захисту державного кордону України» зазначено, що законність управління у сфері ОЗДК України слід розглядати як комплексне правове явище. Поняття законності запропоновано розглядати у широкому значенні як виконання приписів всього чинного законодавства України (закону у широкому розумінні його значення) – всіх нормативно-правових актів, які є джерелами права у зазначеній сфері, і зроблено висновок, що це повинно обов'язково бути присутнім у структурі визначення поняття законності. Законність є конституційним принципом, який визначає засади функціонування правової системи в Україні, здійснення державної влади, діяльності юридичних і фізичних осіб тощо. Вказано, що законність є одним із принципів діяльності всіх суб'єктів управління у зазначеній сфері, і підтримано думку, що це передбачає необхідність якісного адміністративно-правового забезпечення їх діяльності – чіткого визначення адміністративно-правового статусу (нормативного закріплення призначення, компетенції і повноважень), точного і неухильного виконання такими суб'єктами положень законів й інших нормативно-правових актів у процесі організації своєї діяльності й реалізації покладених на них функцій, прийняття рішень, видання адміністративних актів, здійснення державного контролю у пунктах пропуску (пунктах контролю), контролю за дотриманням адміністративно-правових режимів, які запроваджено на ДК України, здійснення заходів адміністративного примусу тощо. Правильне розуміння і виконання посадовими і службовими особами своїх повноважень у здійсненні управління є запорукою дотримання принципу законності в їх діяльності. Аргументовано важливість міжвідомчого, надвідомчого і громадського контролю та нагляду за дотриманням законності, особливо з урахуванням того, що функціонування систем внутрішнього контролю є обов'язковим для всіх суб'єктів управління, діяльність яких забезпечується за рахунок коштів державного бюджету. Контроль – основний спосіб забезпечення законності і дисципліни в управлінні, один із його найважливіших елементів. Зроблено висновок, що з метою поліпшення забезпечення законності управління у зазначеній сфері доцільно провести низку

заходів, які висвітлено.

У підрозділі 6.5 «Зарубіжний досвід управління у сфері охорони та захисту державного кордону та можливості його використання в Україні» вказано, що досвід країн ЄС і інших країн у цій сфері уже давно і активно використовується у рамках міжнародного співробітництва. Зазначено, що в Угодах про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС та державами-членами, про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, закріплено зобов'язання посилювати співробітництво з питань управління кордонами. Акцентовано на спільних для всіх країн напрямах удосконалення діяльності у сфері ОЗДК, які висвітлено у закордонних виданнях і які є актуальними для управління у сфері ОЗДК України, забезпечення безпеки її кордонів. Вони стосуються: діяльності пунктів пропуску, зокрема їх технічного оснащення, і ефективності прикордонного контролю; технічного оснащення прикордонних нарядів та інженерного облаштування ДК (інтегровані стаціонарні вежі, системи дистанційного відеоспостереження, аеростати, радари тощо, які покращують видимість того, хто перетинає кордон); удосконалення системи відбору до ДПС України; стимулювання особового складу для служби у низових підрозділах; надання більш конкурентоспроможного грошового забезпечення, фінансових та кар'єрних стимулів; унеможливлення проявів корупції тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено науково-теоретичне узагальнення теорії і практики управління у сфері ОЗДК України і за допомогою теоретико-методологічного інструментарію запропоновано нове за змістом вирішення наукової проблеми визначення адміністративно-правових засад управління у зазначеній сфері.

За результатами проведеного дослідження сформовано такі наукові та прикладні висновки, пропозиції і рекомендації:

1. Охорона та захист ДК України є складовою забезпечення національної безпеки України. В управлінні у сфері ОЗДК України здійснюються заходи щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави щодо комунікацій через ДК (реалізації комунікативної функції ДК) з заходами забезпечення безпеки людини, суспільства і держави, що складають зміст національної безпеки України і відображають безпекову функцію її ДК. Здійснюючи ОЗДК, Україна захищає недоторканність своєї території в сучасних кордонах, свій державний суверенітет, незалежність, державність, верховенство на всій території, право на самостійне визначення адміністративно-територіального устрою, на утворення національно-адміністративних одиниць тощо. Між безпекою ДК і національною безпекою України існує тісний зв'язок. Комплекс заходів забезпечення безпеки ДК України є складовою загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки. Охорона та захист ДК є процесуальною формою забезпечення

національної безпеки України. Крім завдань правоохоронної діяльності у сфері ОЗДК України застосовуються заходи збройного захисту ДК і оборони країни. Це визначає зміст управління у цій сфері, необхідне організаційно-правове забезпечення такої діяльності.

2. В Україні сформовано свою національну інституційну модель управління у сфері ОЗДК України. Таке управління має унікальну структуру, завдання, функції, форми здійснення і ґрунтується на спеціальних принципах. Структура управління у сфері ОЗДК України є ієрархічною, централізованою, формалізованою, складною і громіздкою. Така структура передбачає залучення до управління у цій сфері широкого кола суб'єктів з їх внутрішньою структурою, що являє собою велику кількість окремих підструктур загальної структури управління. Для одних суб'єктів управління у сфері ОЗДК України є їх основною (спеціалізованою) діяльністю, для інших – виконанням одного із покладених на них завдань. Серед них виділяються суб'єкти загальної та спеціальної компетенції.

3. Управління у сфері ОЗДК України передбачає часткову реалізацію багатьох основних функцій держави, без яких її розвиток та існування неможливі. Завданнями управління у сфері ОЗДК України є: забезпечення формування та ефективної реалізації державної політики у цій сфері, розроблення, затвердження і виконання загальнодержавних і інших державних цільових програм; спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю; визначення пріоритетних напрямів подальшого розвитку суб'єктів управління і, безпосередньо, центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у цій сфері; забезпечення надання адміністративних послуг та здійснення державного нагляду (контролю); узагальнення практики застосування законодавства про ДК України, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення. Функції управління у сфері ОЗДК України поділяють на: загальні, спеціальні та допоміжні функції. Принципи управління у зазначеній сфері поділяють на декілька груп: принципи здійснення внутрішніх і зовнішніх функцій управління; загальні, спеціальні й організаційні принципи, а також принципи процесу управління і керівництва.

4. Нормативно-правове забезпечення управління у сфері ОЗДК України об'єднує правотворчу, правозастосовчу та правоохоронну діяльність, які передбачають здійснення відповідних заходів із застосування визначених для цього засобів. Основу нормативно-правового забезпечення складає нормативно-правове регулювання, чинні нормативно-правові акти України. Важливе значення має також правове і методичне забезпечення організаційних заходів, заходів щодо використання форм і методів управління, технічних сил та засобів, соціально-правового захисту персоналу тощо. З усього переліку підзаконних нормативно-правових актів з управління у сфері ОЗДК України найбільш затребуваними є накази. Особливу актуальність нормативно-правове забезпечення набуло в умовах російсько-терористичної агресії, під час якої виявились недосконалими базові закони, які визначають адміністративно-правові засади управління у сфері ОЗДК України, а саме закони України «Про

державний кордон України» і «Про Державну прикордонну службу України» у питаннях організаційної структури, сил, засобів, озброєння і техніки ДПС України, їх використання. З метою удосконалення чинного законодавства про ДК України доцільно здійснити переопрацювання й об'єднання трьох основних законів – «Про державний кордон України», «Про Державну прикордонну службу України» і «Про прикордонний контроль».

5. Суб'єкт управління у сфері ОЗДК України – це один із елементів системи управління у цій сфері, який, у межах визначеної законом компетенції, наділений певними обов'язками і правами щодо здійснення владних повноважень з прийняття управлінських рішень, здійснення впливу на об'єкти управління, застосування щодо них заходів примусу з метою забезпечення досягнення цілей управління. Характерними властивостями сучасної системи суб'єктів управління у зазначеній сфері є: їх здатність активно взаємодіяти з об'єктами управління; гнучкість структури таких суб'єктів і її постійне удосконалення, що супроводжується виникненням нових зв'язків між ними; спрямування та координація діяльності одних суб'єктів іншими; ієрархічність системи, наявність зв'язків, що ґрунтуються на субординації, що передбачає підвідомчість, підзвітність, підконтрольність, підпорядкування; чітке структурне відокремлення кожного суб'єкта управління; певна ступінь самостійності суб'єктів системи і, як наслідок, поєднання у кожному з них властивостей суб'єкта і об'єкта управління; те, що їх діяльність здійснюється на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

З метою удосконалення взаємовідносин у системі суб'єктів управління у сфері ОЗДК України в Закон України «Про Державну прикордонну службу України» необхідно внести окрему статтю «Координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України», а у Закон України «Про державний кордон України» – окремий розділ «Взаємодія і координація діяльності у сфері охорони державного кордону», а також визначення таких термінів:

інтегроване управління кордонами України – цілісна система публічного управління у сфері ОЗДК України, що базується на міжнародних стандартах і поєднує адаптовані між собою системи управління всіх державних органів, які здійснюють діяльність у цій сфері, з метою забезпечення відкритості і безпеки кордонів України. Основою інтегрованого управління кордонами України є базові міжнародні принципи і стандарти у цій сфері;

координація діяльності суб'єктів інтегрованого управління кордонами України – один із принципів інтегрованого управління кордонами, який передбачає узгодження, встановлення доцільного співвідношення між повноваженнями державних органів та об'єднання зусиль усіх суб'єктів інтегрованого управління кордонами України у діяльності із забезпечення відкритості і безпеки кордонів України.

6. Результати аналізу адміністративно-правового статусу ДПС України, Адміністрації ДПС України, територіальних органів ДПС України, органів охорони ДК та Морської охорони ДПС України свідчать про наявність низки

прогалин та протиріч, організаційно-правових та інших проблем, що пов'язані з недосконалістю чинного адміністративного законодавства України, яке регулює їх статус. Багато недоліків містить Закон України «Про Державну прикордонну службу України». У ньому відсутня норма, яка визначає, що територіальним органом є будь-який орган (підрозділ) ДПС України, виокремлений у її внутрішній структурі як військова частина (юридична особа) і розташований на території іншої адміністративно-територіальної одиниці в межах України з урахуванням її адміністративно-територіального устрою та поділу ділянок відповідальності між органами (підрозділами) ДПС України. Це стосується також відсутності у ньому визначень і інших основних термінів, протиріч у висвітленні організаційної структури ДПС України, норм, що визначають види, права і обов'язки органів (підрозділів) охорони ДК та Морської охорони, підрозділів швидкого реагування, силової підтримки тощо.

Визначення понять «управління» та «керівництво» в діяльності ДПС України доцільно висвітлити у Законі України «Про прикордонний контроль» такого змісту:

управління службовою діяльністю органу (підрозділу) ДПС України – це здійснення посадовими і службовими особами (командирами (начальниками) й органами управління) комплексу організаційних й виконавчо-розпорядчих заходів з метою забезпечення виконання покладених на органи (підрозділи) службових завдань;

керівництво службовою діяльністю органу (підрозділу) ДПС України – це діяльність посадової особи – командира (начальника) органу (підрозділу), яку здійснюють у межах його правового статусу шляхом безпосереднього владного впливу на підлеглих з метою забезпечення виконання ними службових завдань.

7. Форма управління у сфері ОЗДК України відображає зовнішнє вираження змісту однієї або декількох управлінських дій, які здійснюють суб'єкти управління, відповідно до їх компетенції та повноважень, і спрямовані на реалізацію їх функцій та досягнення мети практичних заходів з управління у цій сфері. До форм управління у зазначеній сфері належать форми здійснення загальних, спеціальних (правоохоронних і інших) та допоміжних функцій управління (організаційно-методичного, кадрового, інформаційного, матеріально-технічного, фінансового, документального, наукового й іншого забезпечення). Серед організаційних виділяють форми здійснення внутрішніх і зовнішніх функцій управління. Організаційними формами управління у цій сфері ОЗДК України є: централізація (децентралізація); концентрація (деконцентрація); монополізація (демонополізація); мілітаризація (демілітаризація); перерозподіл повноважень; делегування повноважень та інші. Формами побудови структур управління, найбільш характерних для військових формувань, можуть бути: лінійна; лінійно-штабна; функціональна; лінійно-функціональна; дивізіональна; матрична.

8. Адміністративні акти широко використовують в управлінні у сфері ОЗДК України, у діяльності ДПС України і термін «адміністративний акт» потребує нормативного закріплення у законодавстві України. З метою удосконалення використання адміністративних актів у діяльності ДПС України

необхідно частину 1 ст. 20 (Права ДПС України) Закону України «Про Державну прикордонну службу України» доповнити пунктом, яким передбачити право ДПС України видавати адміністративні акти з питань координації діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із охороною та захистом ДК України, пропуску до тимчасово окупованої території і з неї, а також діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю під час перетинання ДК України та пропуску до тимчасово окупованої території і з неї або беруть участь у забезпеченні режиму ДК, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через ДК України та в контрольних пунктах в'їзду-виїзду. Крім того, Положення про орган охорони ДК ДПС України доповнити пунктом, в якому передбачити право прикордонного загону та Окремого контрольно-пропускного пункту видавати адміністративні акти з питань координації.

9. Методи, які використовують у діяльності суб'єктів управління у сфері ОЗДК України, є різноманітними. У кожного суб'єкта управління у зазначеній сфері у розпорядженні є свій управлінський інструментарій, який визначається нормативно, пропонується у формі рекомендацій або обирається на власний розсуд такими суб'єктами, відповідно до їх повноважень і компетенції для забезпечення реалізації функцій управління і досягнення мети конкретних практичних дій. Основними в управлінні є адміністративні методи. Конкретизацію змісту і встановлення чітких процедурних правил використання методів управління потрібно здійснювати на рівні відповідних відомчих та міжвідомчих підзаконних нормативно-правових актів. Такі акти мають визначати методику й тактику, механізм і процес використання методів управління й інші положення, обов'язкові для забезпечення законності та ефективності діяльності суб'єктів управління. Одним із основних шляхів удосконалення управління є удосконалення використання методів управління, продовження заходів з децентралізації управління, нормативне закріплення змісту управлінської діяльності у правових актах.

10. Службова діяльність ДПС України є одним із видів соціальної і державної діяльності, що передбачає виконання її особовим складом, відповідно до займаних ним під час проходження служби або роботи в ДПС України посад, службових обов'язків, визначених чинним законодавством України. Оперативно-службова діяльність ДПС України – це основна складова службової діяльності ДПС України, визначена її призначенням, для реалізації якого її створено як окремий державний правоохоронний орган, що полягає у здійсненні сукупності цілеспрямованих активних зовнішніх практичних дій (системи різноманітних заходів) зі здійснення повноважень, визначених чинним законодавством України. Це виконавчо-розпорядча, для якої характерними є форми державного управління, і правоохоронна діяльність ДПС України. Службово-бойова діяльність органу (підрозділу) ДПС України – це складова його службової діяльності, що пов'язана з підготовкою та веденням бойових дій у разі його залучення до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки, відсічі і стримування збройної агресії проти України, а також до виконання інших завдань з оборони держави в особливий період.

Управління ОСД (СБД) у системі ДПС України полягає у здійсненні цілеспрямованого впливу суб'єктів управління її функціональних підсистем на об'єкти внутрішнього і зовнішнього управління з метою виконання покладених на ДПС України завдань. З метою удосконалення нормативно-правового регулювання службової діяльності ДПС України доцільно визначити поняття «оперативно-службова діяльність», «форма оперативно-службової діяльності підрозділу охорони ДК України», «управління службовою діяльністю органу (підрозділу) ДПС України», «керівництво службовою діяльністю органу (підрозділу) ДПС України» на законодавчому рівні.

11. Службова діяльність ДПС України характеризується єдністю змісту і форм її здійснення. Такі форми численні і різноманітні. Форма ОСД ДПС України є організаційною формою їх зовнішньої службової діяльності і являє собою систему взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом заходів (практичних дій), що здійснюються силами і засобами ДПС України за єдиним задумом і планом у визначеному районі протягом встановленого періоду у взаємодії з іншими органами (підрозділами), установами і організаціями, які залучаються до таких заходів у межах їх компетенції і повноважень. Форми ОСД (СБД) органу (підрозділу) ДПС України відображають зміст правоохоронних і інших повноважень органу (підрозділу) за певним напрямом службової діяльності щодо виконання завдань з ОЗДК України і (або) прикордонного контролю. Вони є більш характерними для тих органів (підрозділів), на які покладена реалізація зовнішніх функцій управління і які користуються певним обсягом повноважень ДПС України.

12. Аналіз досвіду охорони кордонів у минулому дозволяє констатувати, що форми і методи їх охорони змінювались. В ОСД ДПС України виокремлюються три основних способи охорони ДК України – фізична, технічна і оперативна охорона. Основою охорони ДК України є їх раціональне поєднання. Фізична (військова) охорона ДК України здійснюється шляхом використання фізичних (людських) сил – військовослужбовців ДПС України й інших військових формувань, а також особового складу взаємодійних органів, громадських формувань з охорони громадського порядку і ДК та місцевого населення, яке залучається до ОСД ДПС України. Технічна охорона ДК України здійснюється шляхом облаштування вздовж ДК та використання в ОЗДК інженерних і технічних засобів ДПС України та взаємодійних органів. Оперативна охорона ДК України здійснюється шляхом використання спеціальних сил, засобів і заходів оперативних підрозділів, уповноважених чинним законодавством України на здійснення розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, в інтересах ОЗДК України. Управління у цих сферах має особливості. Військова агресія російської федерації проти України внесла корективи у використання способів охорони ДК з республікою білорусь і російською федерацією, де перевагу має військова охорона ДК України, СБД ДПС України з виконання покладених на її органи (підрозділи) завдань у сфері національної безпеки і оборони.

13. Реалізація європейського та євроатлантичного зовнішньо-політичного курсу України, впровадження у діяльність органів (підрозділів) ДПС України

передового досвіду прикордонних відомств найбільш розвинутих країн Європи і світу з виконання завдань щодо забезпечення ОЗДК, інтегрованого управління у сфері ОЗДК України передбачає необхідність удосконалення управління особовим складом ДПС України як однієї із найбільш важливих складових усіх реформ, що відбуваються у зазначеній сфері. Особовий склад, завдяки своїм знанням, здібностям, досвіду, творчому потенціалу, приводить у дію всі інші ресурси ДПС України, робить можливим досягнення поточних і стратегічних цілей у питаннях розбудови ДК, виконання завдань ОСД, забезпечує "конкурентоспроможність" ДПС України та її постійний розвиток. Багато недоліків і прорахунків у діяльності ДПС України є наслідком незадовільної роботи з персоналом, недоліків в управлінській діяльності, що визначає потребу в удосконаленні діяльності щодо управління її особовим складом.

14. Державно-службові відносини в ДПС України – це комплексне правове поняття і явище, що характеризує багатоманітність суспільних публічно-правових відносин, урегульованих нормами різних галузей права, які виникають, змінюються і припиняються у зв'язку з діяльністю ДПС України як державного органу. Основу внутрішніх державно-службових відносин в ДПС України складають військово-правові, а зовнішніх – адміністративно-правові відносини з виконання завдань і функцій публічного управління у сфері ОЗДК України. Військово-правові відносини є статутними, у переважній більшості – вертикальними, відносинами підпорядкованості. Фундаментом таких відносин є дотримання військової дисципліни.

15. Військова служба в органах ДПС України належить до мілітарної (військової) служби у військовому формуванні, на яке розповсюджується дія Статутів ЗС України. Така служба відрізняється від цивільної і мілітаризованої (напіввійськової, воєнізованої або озброєної) видів державної служби, які можуть мати лише окремі з ознак військової служби. Військова служба в ДПС України є одним із видів військової служби в Україні, регулярною публічною державною службою особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї громадян України, які складають присягу українському народові, а українська держава забезпечує їх всім необхідним для виконання військового обов'язку у сфері ОЗДК України, здійснює їх соціальний і правовий захист. Під час проходження військової служби в ДПС України військовослужбовці виконують правоохоронні, військові й інші функції. Особливості військової служби в ДПС України і в її окремих органах (підрозділах) визначаються специфікою завдань, які покладені на ДПС України, місць проходження військової служби, умов служби тощо.

16. Соціально-правовий захист персоналу ДПС України – система гарантованих державою організаційних, соціально-економічних, правових і інших заходів, що забезпечують йому можливість реалізації всіх конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні, належний рівень добробуту і користування соціальними благами як у процесі служби (роботи), так і після її завершення, подолання, заміщення, компенсації обмежень у життєдіяльності. Такий захист, як правило, реалізується у різноманітних видах соціального забезпечення, обслуговування і

безпосереднього захисту пільг, стандартів, гарантій і компенсацій, які закріплені в нормах права. Ці заходи стосуються всіх сфер життєдіяльності персоналу і включають заходи з правового, матеріального, житлового і побутового забезпечення, навчання, охорони праці, оздоровлення, відпочинку тощо. Правовий захист персоналу ДПС України передбачає: закріплення в законодавчих актах України заходів соціального захисту, а також правового механізму їх реалізації; процедуру оскарження у передбачений законом спосіб дій (бездіяльності) суб'єктів, які забезпечують соціальний захист; закріплення відповідальності посадових і службових осіб за порушення вимог законодавства про соціальний захист персоналу ДПС України, а також за перешкоджання його законній діяльності (неправомірне втручання в законну діяльність), непокору або опір законним вимогам, посягання на життя та здоров'я особового складу, членів його сімей, майна тощо. Одна з актуальних проблем сьогодення – це забезпечення правового захисту, а також реалізації всіх соціальних пільг і гарантій. Це стосується грошового, житлового, медичного та інших видів соціального забезпечення.

17. Дисципліна та відповідальність персоналу ДПС України є одними з необхідних складових його службової діяльності. Усі види дисципліни особового складу ДПС України, як правило, характеризують його правовий статус і визначають характер взаємовідносин, які складаються у процесі його службової діяльності (праці), виконання зовнішніх і внутрішніх функцій управління. Оцінювання результатів службової діяльності особового складу ДПС України передбачає оцінку рівня виконання ним службових обов'язків, його виконавчої дисципліни. Якщо дисципліна, як певний порядок, без якого не може існувати ДПС України, має об'єктивний характер, то дотримання дисципліни, виконання її вимог, службових обов'язків носить суб'єктивний характер і залежить від конкретної особи – виконавця. Залежно від того, як виконуються вимоги дисципліни, особа або заохочується або її дії (бездіяльність) отримують негативну оцінку і її може бути притягнуто до відповідальності. Відповідальність персоналу ДПС України – це унормовані різними галузями права види заходів відповідальності (стягнень тощо), які застосовуються за порушення ним дисципліни служби (праці) й інші правопорушення.

18. Одними з актуальних шляхів вдосконалення управління у сфері ОЗДК України є подальший розвиток функцій, організаційних структур і форм управління у цій сфері, удосконалення взаємодії між суб'єктами управління, поліпшення роботи з персоналом, забезпечення законності та використання позитивного зарубіжного досвіду такого управління. На прикладі діяльності ДПС України напрямками удосконалення управління у сфері ОЗДК України є: подальший розвиток спеціальних функцій; реформування загальної структури ДПС України, висвітленої у ст. 6 Закону України «Про Державну прикордонну службу України»; усунення протиріч у питаннях призначення вищого керівництва ДПС України та розподілу відповідних повноважень щодо цього між вищими посадовими особами держави; вирішення проблеми раціонального співвідношення між основними підрозділами і підрозділами забезпечення,

вищими і низовими підрозділами ДПС України, між особовим складом, який задіяний в управлінні й у заходах з ОЗДК України, між вищим, старшим і молодшим офіцерським складом; удосконалення взаємодії між ДПС і іншими суб'єктами управління у сфері ОЗДК України; удосконалення діяльності підрозділів логістики; активне впровадження у процес управління і прийняття управлінських рішень сучасного аналітичного забезпечення і продуктів аналізу з використанням комп'ютерного програмного забезпечення (продукти SWOT-аналізу, аналізу ризиків, стратегічного і оперативного кримінального аналізу тощо); розробка та використання рекомендацій щодо діяльності органів управління і керівників органів (підрозділів) ДПС України; уникнення загального декларативного характеру висвітлення напрямів реформування, різного розуміння мети цих заходів і суб'єктивного підходу до їх здійснення. Подальший розвиток системи управління у сфері ОЗДК України тісно пов'язаний з удосконаленням адміністративно-правового забезпечення діяльності суб'єктів такого управління, у т. ч. за рахунок реалізації на практиці принципу правової визначеності, чіткого визначення і деталізації процедур здійснення управління на рівні законів України і підзаконних нормативно-правових актів.

19. З метою удосконалення взаємодії суб'єктів управління у сфері ОЗДК України, перш за все, необхідне закріплення на рівні нормативно-правових актів питань координації та взаємодії. Зокрема, зміст статті 27-1 Закону України «Про державний кордон України» не відповідає її назві. Назву статті доцільно викласти у новій редакції: «Координація діяльності у сфері охорони та захисту державного кордону України», а також доповнити цей Закон статтею 27-2 такого змісту:

«Стаття 27-2. Взаємодія у сфері охорони та захисту державного кордону України

Охорона та захист державного кордону України здійснюється ДПС України у взаємодії з військовими формуваннями і правоохоронними органами держави та суміжних країн, громадськими формуваннями та місцевим населенням України.».

Удосконалення взаємодії передбачає також: подальший розвиток зовнішніх і внутрішніх інформаційних комунікацій між суб'єктами управління у сфері ОЗДК України, а також між елементами внутрішньої структури цих суб'єктів. Це стосується взаємного обміну інформацією, користування відомчими та міжвідомчими базами даних, електронного обігу документів і т. ін.; удосконалення координації діяльності суб'єктів управління у сфері ОЗДК України на різних рівнях взаємодії; нормативне закріплення на законодавчому рівні термінів «координація» та «взаємодія» у сфері ОЗДК України.

20. Робота з персоналом в ДПС України є складовою управління й керівництва в ДПС України і являє собою комплекс заходів, що здійснюють суб'єкти роботи з персоналом, відповідно до їх компетенції і повноважень, спрямованих на забезпечення, утримання, підтримання і використання якісного людського ресурсу, який реалізовує на практиці призначення ДПС України. Основні зусилля у роботі з особовим складом ДПС України спрямовуються на

роботу з військовослужбовцями, які проходять військову службу в ДПС України і складають основу її особового складу. Поліпшення роботи з персоналом передбачає: удосконалення системи добору, підготовки і комплектування особовим складом, формування лідерських якостей у військовослужбовців офіцерського складу ДПС України, забезпечення стабілізації особового складу шляхом мінімізації кількості необгрунтованих переміщень військовослужбовців, у т. ч. на рівнозначні посади; забезпечення укомплектованості підрозділів низової ланки; удосконалення системи мотивування та стимулювання особового складу; реалізацію на практиці повною мірою соціально-правового захисту військовослужбовців; поліпшення роботи з ветеранами військової служби тощо.

21. Забезпечення законності є одним з актуальних питань управління у сфері ОЗДК України і являє собою комплекс заходів, які здійснюють суб'єкти такого управління з метою точного, неухильного і беззаперечного виконання законів й інших нормативно-правових актів як ними самими, так і іншими суб'єктами права, які їм підконтрольні. Юридичні засоби забезпечення законності управління у зазначеній сфері відіграють головну роль у тому, щоб діяльність усіх суб'єктів суспільних відносин здійснювалась у межах правового простору. Розвиток таких відносин інколи випереджає їх правове урегулювання і потребує подальшого закріплення у змісті відповідних норм права. Практика виявляє відповідність правової системи і інших гарантій законності реальним умовам управлінської діяльності, а також необхідність удосконалення таких гарантій. Роль суб'єктів управління полягає у тому, щоби досягти мети управління, не порушуючи норм закону, і якнайшвидше урегулювати ці питання у нормативно-правових актах. З метою поліпшення забезпечення законності управління у сфері ОЗДК України доцільно створити передумови для цього, що передбачає необхідність: недопущення проблемних питань у сфері соціально-правового захисту, матеріально-технічного та адміністративно-правового забезпечення діяльності суб'єктів управління у сфері ОЗДК України насамперед з числа державних органів, їх посадових і службових осіб. На них державою покладено обов'язок з дотримання законності у процесі своєї діяльності і забезпечення законності у сфері діяльності об'єктів їх управлінського впливу, проведення заходів, спрямованих на зміцнення дисципліни і правового порядку, притягнення правопорушників до відповідальності, виховання у персоналу поваги до законності, підвищення його правової культури і правової свідомості; стимулювання законослухняної поведінки; покращення нормотворчої техніки і стилістики нормативно-правових актів з метою уникнення прогалин, протиріч, формулювань, які спричиняють неоднозначне (двояке) розуміння змісту тексту норм, закладених в них гіпотез, диспозицій і санкцій. Удосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності ДПС України передбачає необхідність: постійно здійснювати оновлення нормативно-правової бази управлінської діяльності; доповнити положення про органи (підрозділи) ДПС України пунктами, в яких зазначити обов'язки керівників органів (підрозділів) ДПС України щодо забезпечення законності, статутного порядку та військової дисципліни;

нормативно закріпити визначення поняття законності.

22. Використання досвіду країн ЄС і інших країн у сфері ОЗДК України є важливою складовою інтеграції України до європейського співтовариства, імплементації принципу інтегрованого управління кордонами, забезпечення координації дій між прикордонними органами суміжних країн для полегшення процесу перетину кордонів і посилення контролю. Важливими складовими управління безпекою кордонів кожної країни є як службова діяльність з охорони ДК, так і забезпечення функціонування пунктів пропуску, здійснення прикордонного контролю і пропуску осіб, транспортних засобів та товарів через ДК; технічне оснащення тощо. Закордонний досвід може бути використано для: поліпшення інженерно-технічного облаштування ДК; модернізації пунктів пропуску (пунктів контролю), їх інфраструктури і технічного оснащення; удосконалення екіпіровки і матеріально-технічного забезпечення прикордонних нарядів; покращення контролю за доброчесною поведінкою особового складу, унеможливлення проявів корупції; мотивування і стимулювання служби військовослужбовців у підрозділах охорони ДК; збільшення підрозділів забезпечення внутрішньої безпеки і власної безпеки; реалізації заходів соціально-правового захисту персоналу ДПС України.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ, ЯКІ ВІДОБРАЖАЮТЬ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії (розділи у колективних монографіях):

1. Половніков В. В. Управління у сфері охорони та захисту державного кордону України (адміністративно-правовий аспект) : *монографія.* Хмельницький : НАДПСУ, 2021. 476 с.

2. Vadym Polovnikov. Administrative and legal regulation peculiarities of the managing activities of the Ukrainian state border guard bodies (units) chiefs / Law and Border: Addressing Security Threats at the Ukrainian Border : *collective monograph.* Lviv-Torun : Liha-pres, 2019. P. 69–88.

Статті, що індексуються в міжнародних наукометричних базах Scopus або Web of Science:

3. Khalymon S., Polovnikov V., & Volynets P. Socio-psychological profile of a person who confidentially provides assistance to the operational unit. *Anuario de Psicología Jurídica.* 2020. Vol. 30. P. 13–20.

4. Polovnikov V., Biletskyi V., Tyshchuk V. & Overchenko Y. Criminological profile of a perpetrator of a high treason. *Amazonia Investiga.* 2020. 9(28). P. 176–189.

5. Polovnikov V., Khalymon S., Komziuk A. & Kopanchuk V. Social issues of the State Border Guard Service of Ukraine personnel management. *Amazonia Investiga.* 2020. 9(29). P. 395–406.

Статті у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

6. Половніков В. Деякі особливості і проблемні питання правового регулювання управління у сфері охорони та захисту державного кордону України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Юридичні науки.* 2018. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_3_4

7. Половніков В. Правове значення наказу в управлінській діяльності командирів (начальників) Державної прикордонної служби України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Юридичні науки.* 2018. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_1_4

8. Половніков В. В. Використання понять «управління» і «керівництво» в діяльності Державної прикордонної служби України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Юридичні науки.* 2018. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_2_4

9. Половніков В. В. Деякі особливості адміністративних актів у сфері охорони та захисту державного кордону України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2020. № 22. С. 89–98.

10. Половніков В. В. Деякі особливості структури управління у сфері охорони та захисту державного кордону України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2019. № 20. С. 111–119.

11. Половніков В. В. Категорія «прикордонний режим» у законодавстві України. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Збірник наукових праць.* Донецьк : Донецький юридичний інститут МВС України, 2011. № 3(46). С. 130–135.

12. Половніков В. В. Нормативно-правове регулювання методів впливу на осіб з метою залучення їх до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. Львів : ЛьвДУВС, 2011. Вип. 4. С. 369–377.

13. Половніков В. В. Об'єктивна сторона порушень прикордонного режиму: проблеми нормативно-правового регулювання та кваліфікації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* Київ : НАВС, 2012. № 1(80). С. 82–89.

14. Половніков В. В. Окремі питання адміністративно-правового регулювання статусу суб'єктів управління Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць «Правовий часопис Донбасу».* 2020. № 1(70). С. 115–123.

15. Половніков В. В. Окремі питання модернізації системи управління Державної прикордонної служби України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2019. № 18. С. 97–105.

16. Половніков В. В. Окремі питання правового регулювання інтегрованого управління кордонами України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2019. № 21. С. 47–56.

17. Половніков В. В. Охорона та захист державного кордону України як одна із сфер державного управління. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2019. № 19. С. 98–105.

18. Половніков В. В. Охорона та захист державного кордону України як складова забезпечення національної безпеки України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Збірник наукових праць.* 2019. № 3(86). С. 89–100.

19. Половніков В. В. Принципи управління у сфері охорони та захисту державного кордону України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2020. № 23. С. 29–41.

20. Половніков В. В. Проблемні питання та шляхи удосконалення використання керівниками органів (підрозділів) Державної прикордонної служби України методів управління. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Юридичні науки.* 2018. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_4_6

21. Половніков В. В. Спеціальні заходи Державної прикордонної служби України щодо пошуку правопорушників: поняття, мета та підстави здійснення. *Митна справа: Науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньо-економічної діяльності*. Ч. 2. Львів : ФОП (ПП) Шерман М.Д. 5/2011. С. 544–550.

22. Половніков В. В. Форми оперативно-службової діяльності органів (підрозділів) охорони державного кордону України: поняття і правове регулювання. *Право і безпека.* 2019. № 4(3). С. 18–23.

23. Половніков В. В. Характеристика кримінального аналізу з урахуванням практики його використання в оперативно-розшуковій діяльності Державної прикордонної служби України. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр.* Харків : Право, 2017. Вип. 34. С. 28–40.

24. Половніков В. В. Шляхи удосконалення взаємодії суб'єктів управління у сфері охорони та захисту державного кордону України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2020. № 24. С. 29–40.

25. Половніков В., Прокопченко Т. Окремі проблемні питання соціального та правового захисту учасників оперативно-розшукової діяльності в Державній прикордонній службі України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Юридичні науки.* 2019. Вип. 4. URL: periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/324

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

26. Polovnikov V., Kireieva O., Zaitsev O., Volynets P. & Polyuk V. Professional and psychological qualities of the State Border Guard Service of Ukraine special agents engaged into confidential cooperation. *Laplage em Revista (International)*. 2021. 7(3B). P. 527–538.

Праці апробаційного характеру:

27. Пімєнов А. О., Половніков В. В. До питання про правове регулювання використання керівником органу (підрозділу) Державної прикордонної служби України методів управління. *Тези X Всеукраїнської науково-практичної*

конференції «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України» (Хмельницький, 2 листопада 2017 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2017. С. 110–111.

28. Половніков В. В. До питання про нормативно-правове регулювання управління оперативно-розшуковою діяльністю. *Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності»* (Хмельницький, 3 березня 2017 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2017. С. 896–899.

29. Половніков В. В. До питання про охоронну та захисну функції Державної прикордонної служби України. *Тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави»* (Харків, 30 листопада 2018 р.). МВС України, ХНУВС; Консультат. місія ЄС. Харків, 2018. С. 171–173.

30. Половніков В. В. До питання про поняття оперативної охорони державного кордону України. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інтегроване управління кордонами. Теорія і практика»* (21–22 травня 2013 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2013. С. 51.

31. Половніков В. В. Правова визначеність як один із критеріїв оцінки якості законодавства про державний кордон України. *Тези XII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки й оборони України»* (Хмельницький, 26 листопада 2020 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2020. С. 363–365.

32. Половніков В. В. Щодо забезпечення законності управління у сфері охорони та захисту державного кордону України. *Тези II Міжнародної науково-практичної конференції «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки й оборони України»* (Хмельницький, 25 листопада 2021 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2021. С. 383–385.

33. Половніков В. В. Щодо поняття «безпека державного кордону» в контексті національної безпеки України. *Збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку»* (Острог, 8 червня 2018 р.). Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2018. С. 95–99.

34. Половніков В. В. Щодо правового регулювання управління в діяльності Державної прикордонної служби України. *Тези XI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України»* (Хмельницький, 15 листопада 2018 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2018. С. 166–168.

35. Половніков В. В. Щодо проблемних питань регулювання правового статусу Державної прикордонної служби України як військового формування. *Матеріали X Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави»* (Одеса, 30 березня 2018 р.). Одеса : ОДУВС, 2018. С. 106–108.

36. Половніков В. В. Щодо характеристики заходів з охорони і захисту державного кордону України. *Тези Міжнародної науково-практичної конференції «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору*

безпеки і оборони України» (Хмельницький, 22 листопада 2019 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2019. С. 300–302.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

37. Олексієнко Б. М., Половніков В. В. Оперативна охорона державного кордону України: поняття, особливості використання та окремі напрями подальшого розвитку. *Збірник наукових праць № 55. Серія : Військові та технічні науки.* Хмельницький : НАДПСУ, 2011. С. 45–48.

38. Половніков В. В. До питання про зміст та особливості управління персоналом Державної прикордонної служби України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України.* 2012. Вип. 4 (психологічні науки). URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadps/index.html

39. Половніков В. В. Щодо співвідношення понять «оперативна охорона» державного кордону України та «оперативно-розшукова діяльність». *Науковий вісник Державної прикордонної служби України. Науково-практичний альманах.* Хмельницький : НАДПСУ, 2012. № 2. С. 11–16.

АНОТАЦІЯ

Половніков В. В. **Адміністративно-правові засади управління у сфері охорони та захисту державного кордону України.** – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, 2022.

Дисертація присвячена дослідженню адміністративно-правових засад управління у сфері ОЗДК України, з'ясуванню і висвітленню основних елементів і сучасного стану адміністративно-правового забезпечення такого управління, діяльності ДПС України як суб'єкта спеціального призначення щодо управління у зазначеній сфері, удосконаленню понятійного апарату. У дисертації наведено авторські визначення понять: управління у сфері ОЗДК України; оперативно-службова діяльність ДПС України; фізична, технічна та оперативна охорона ДК України; пропозиції щодо удосконалення управління, змін і доповнень до чинного законодавства України.

Ключові слова: державний кордон України; охорона державного кордону; захист державного кордону; безпека державного кордону; публічне управління; державне управління; Державна прикордонна служба України; адміністративно-правові засади.

SUMMARY

Polovnikov V. V. Administrative and legal principles of management in the field of Ukraine`s state border guard and protection. – Qualification scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.07 – administrative law and process; finance law; information law. – Of Bohdan Khmelnytskyi National Academy of State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, 2022.

The dissertation is one of the first in domestic legal science complex monographic research of administrative and legal bases of management in the field of Ukraine`s state border guard and protection. The dissertation: characterizes the state border guard and protection as a component of ensuring the national security of Ukraine, highlights the communicative and security function of the state border; highlights concepts, features and disadvantages of the management structure in the field of Ukraine`s state border guard and protection; defines tasks of management in this sphere, internal and external functions of such management, its classification. Considerable attention is paid to: definition of management principles in the field of Ukraine`s state border guard and protection, measures of regulatory and legal support of management in this area and the condition of its legal regulation, defining the concept of such entities and implementing their characteristics; clarification of the status, problematic issues and ways to improve the administrative and legal regulation of the status of such bodies of the State Border Guard Service of Ukraine as: Administration, regional administration, border protection unit, Marine Guard unit; defining the concept and types of legal and organizational forms of management in this area; characteristics of administrative acts and methods of such management, among which administrative methods are singled out.

The dissertation characterizes the operative and service activities of the bodies (units) of the State Border Guard Service of Ukraine, clarifies the forms of internal and external service activities and the state of their modern development; identified and formulated features of management in the field of physical, technical and operative protection of the state border by bodies (units) of the State Border Guard Service of Ukraine, the advantages and disadvantages of these methods of protection; the concept and structure of the State Border Guard Service of Ukraine staff are defined; the characteristic of discipline and responsibility of the personnel, civil and service relations in the State Border Guard Service of Ukraine is carried out; revealed the current state and offered the ways of improvement of normative and legal regulation of legal protection of the personnel, and also its management in the State Border Guard Service of Ukraine as a means of improvement of its activity. The dissertation: points out the difference between military and militarized subjects of management in the field of Ukraine`s state border guard and protection, highlights the general features of military service in Ukraine, features of such service in the State Border Guard Service of Ukraine and its individual bodies (units); further development of functions, organizational structures and forms of management in the field of Ukraine`s state border guard and protection in the course of integration processes in Ukraine is characterized; the directions of improvement of interaction between subjects of such management are formulated; the role and importance of ensuring its legitimacy are revealed; the foreign experience of management in this sphere and possibilities of its use in Ukraine are found out.

Administrative and legal principles of management in the field of Ukraine`s state border guard and protection are revealed by clarifying and highlighting its basic elements and the current state of administrative and legal support of such management. A significant part of the study is devoted to the characteristics of the State Border Guard Service of Ukraine as a subject of special purpose management and the improvement of the conceptual apparatus related to management in this area. The dissertation contains the author's definitions of such terms as: management in the field of Ukraine`s state border guard and protection, security of the state border, operative and service activities, form of operative and service activities, physical, technical and operative boder guard etc., proposals for changes and additions to the current Ukraine`s legislation.

Key words: state border of Ukraine; state border guard; state border protection; state border security; public administration; state administration; State Border Guard Service of Ukraine; administrative and legal principles.